

Розділ 3

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 94:327(438)

НАТАЛЯ БУГЛАЙ

м. Миколаїв

buglay@ukr.net

ЄВРОРЕГІОНИ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ПОЛЬЩІ (1995–2005 рр.)

Розвиток єврорегіонів Польщі засновано на взаємних діях інституцій прикордонних територій сусідніх країн, які об'єднує спільність інтересів у реалізації конкретних дій та проектів, і навіть спільна історія, внаслідок змін кордонів упродовж XX століття. 18 єврорегіонів за участю польської сторони – це прикордонні гміни, міста, громадські організації, розташовані вздовж сухопутних та морських кордонів Республіки Польща.

Ключові слова: Польща, єврорегіони, кордони, сусідні країни, проекти.

Єврорегіони – це одна із найвищих організаційних та інституційних форм транскордонного співробітництва двох або декількох прикордонних самоврядних територіальних спільнот адміністративно-територіальних одиниць держав-сусідів. Єврорегіони – як транскордонні міжнародні об'єднання, мають спільні координуючі та інституційні керівні структури.

Досліджуючи діяльність єврорегіонів за участю польської сторони за період 1995–2005 років саме у зовнішньополітичній діяльності країни, маємо акцентувати увагу власне на концептуально-функціональному вимірі, а саме у контексті європейської інтеграції. На нашу думку, період 1995–2005 років вже априорі визначає два хронологічних проміжки у часі, а саме, до вступу у ЄС: 1995–2004 роки та після вступу у Євросоюз: 2004–2005 роки. У просторі європейська інтеграційна класифікація є принципово важливою для характеристики єврорегіонів за участю Польщі, а саме, наступним чином:

- 1) єврорегіони, сформовані на внутрішніх кордонах ЄС;
- 2) єврорегіони, сформовані на зовнішніх кордонах ЄС з прикордонними регіонами країн повноправних членів ЄС;
- 3) єврорегіони, сформовані на зовнішніх кордонах ЄС з прикордонними регіонами країн не членів ЄС.

Польщу можна визначити як транскордонного лідера центральноєвропейського регіону, адже ця країна однією з перших у Центральній Європі почала створювати єврорегіони, поступово і чітко рухаючись вздовж периметру свого кордону [16].

Єврорегіон «Ніса», повністю «Нейсе-Ніса-Ніса», був взагалі першим єврорегіоном у так званому східному вимірі континенту, створений на міжнародній конференції 23–25 травня 1991 року за ініціативи органів місцевого самоврядування трьох країн – сьогодні Чехії, Польщі та Німеччини. Офіційно засідання було проведено 21 грудня 1991 року, що і рахується датою його заснування, головний офіс розташовувався у місті Зітау (Німеччина) до 2004 року, потім у місті Ліберець [7]. Тобто, це був єврорегіон, сформований на зовнішньому кордоні ЄС з прикордонними регіонами країн не членів ЄС. Тристоронній єврорегіон, об'єднаний на основі спільних інтересів сторін та спільній згоді локальних громад бажав вирішувати спільно наявні спільні проблеми. Важливість єврорегіону «Ніса» визначається не тільки географічно – як єврорегіон, сформований на зовнішніх кордонах ЄС з прикордонними регіонами країн не членів ЄС, але і геополітично, як добросусідський фактор об'єднання Сходу та Заходу.

«Карпатський» єврорегіон, створений 14 лютого 1993 року, був першим за участю регіонів України. Прикордонні регіони Польщі, Угорщини, Словаччини, України та Румунії країн Центральної та Східної Європи вирішили здійснити координацію спільної діяльності з метою сприяння економічному, науковому, екологічному, культурному та освітньому співробітництву, а також підтримки окремих проектів щодо розвитку інфраструктури прикордонних районів, сприяння розвитку контактів і співробітництву з міжнародними організаціями. Організаційна структура Карпатського єврорегіону складається з: Ради, Президії; Міжнародного секретаріату (виконавчий і адміністративний орган асоціації); національних делегацій; постійних національних представників держав-членів; робочих комісій [2].

Єврорегіон «Шпрева-Ніса-Бобр» було створено прикордонними регіонами Польщі та Німеччини 21 вересня 1993 року. Із польської сторони територіально – це 7844 км² і близько 632 тисяч осіб, з німецької сторони на 1812 км² проживало 276 тисяч осіб [13]. Організаційна структура єврорегіону є класичною: найвищий орган – Рада, який вже обирає Президію і Секретаріат із двома координаційними бюро відповідно на польській і чеській територіях, а також робочі групи: економіка, транспорт, туризм; сільське та лісове господарство, довкілля; молодь, спорт, освіта, культура; інформація; менеджмент проектів. Головними напрямками співпраці визначено – економічний розвиток, вирішення комунальних проблем, відкриття двомовних шкіл, територіальне планування, розбудова прикордонної інфраструктури.

Єврорегіон «Про Європа Віадрина» був створений 21 грудня 1993 року прикордонними громадами, об'єднанням гмін Польщі (Влкі Горжув, Слубіце, Меджижец, Дебно) та повітами, містами Німецької асоціації (Маркіш-Одерланд, Одер-Шпреє, а також і Франкфурт на Одері). Головною метою створення його було визначено зростання рівня життя населення і підвищення господарського потенціалу шляхом створення транскордонного, інтегрованого господарського регіону. З-поміж основних цілей – зменшення безробіття, підтримка

добросусідських стосунків, господарська кооперація, розвиток інфраструктури і комунального господарства, а також охорона довкілля, ландшафту та підтримка ідеї європейської інтеграції. Після 2004 року, вступу Польщі до Європейського Союзу, концепція єврорегіону «Про Європа Віадрина» була скоригована до нових реалій, а саме, головні напрями розвитку стали більш оптимальними, наголос було зроблено на вже усталених пріоритетах [11].

Створення білатерального польсько-словацького єврорегіону «Татри» 26 серпня 1994 року відбувалось в контексті створення цілісного польсько-словацького транскордонного регіону на основі добровільності, партнерства, консенсусу та паритетності. Організаційна структура складається із Ради та Конгресу транскордонної спілки «Єврорегіон Татри», Секретаріатів, ревізійної комісії, робочих комісій з питань економіки, охорони довкілля, культури, комунікацій, туризму та спорту. Головною метою було визначено підвищення рівня життя населення прикордонних регіонів двох сусідніх країн, пріоритетом було виокремлено питання екології, туризму в контексті формування польсько-словацького транскордонного регіону. Було створено п'ять робочих груп єврорегіону: економіка, захист середовища, культура, інформація, спорт і туризм [14, 73].

Єврорегіон «Буг» – це друга транскордонна інституція за участю і української сторони, створений 29 вересня 1995 року прикордонними регіонами Польщі та України, а також 15 травня 1998 року до єврорегіону приєдналась і Білорусія. Організаційна структура єврорегіону є класичною за структурою: Рада, Президія, ревізійна комісія, Секретаріат із національними бюро у Бресті, Луцьку та Хелмі. На період 2005-2006 років за програмою Інтеррег III/TACIS СВС єврорегіон «Буг» отримав 1.380.000 євро. З-поміж реалізованих проектів відзначимо наступні: розбудова власних інституційних структур та інформаційних центрів, розбудова міжнародних перетинів кордону, модернізація міжнародного автомобільного пункту пропуску «Ягодин-Дорогуськ», спільне територіальне планування, розвиток малого та середнього підприємництва і особливо важливо відзначити екологічні

проекти, реконструкцію водних маршрутів, якісний контроль річок регіону, розвиток екологічного туризму, реалізація екологічної програми «Чистий Буг», проведення екологічного моніторингу, будівництво та реконструкція очисних споруд стічних вод, вироблення плану спільних дій для здійснення контролю за екологічним станом басейну р. Буг, спільне управління річковими басейнами, а також щорічні організації виставок-ярмарок, міжнародних семінарів, бізнес-форумів, мистецьких зустрічей, навчальних семінарів представників органів самоврядування [4, 148–149].

Євро регіон «Померанія» було створено у Щеціні 15 грудня у 1995 році і він об'єднує на сьогодні ініціативи польських гмін і міст Польщі, комунальної спілки Німеччини та союзу комун Швеції. В цілому територія євро регіону становить 41,000 км² із населенням – 3,5 мільйони осіб. Організаційна структура євро регіону є класичною і включає: Раду, Президію, Секретаріат у місті Щеціні та Робочі групи з наступних напрямів співпраці: економіка, інфраструктура, туризм, сільські території, охорона довкілля, освіта, охорона здоров'я, культура і спорт, співпраця місцевого самоврядування, громадський порядок [9]. У контексті реалізації головних концептуальних цілей – підвищення життєвого рівня населення та покращення умов економічного розвитку за умов активізації спільних зусиль сторін, були реалізовані перш за все проекти із транспортної логістики, електрифікації залізниць, розбудова швидкісної автостради та модернізації автострад, реконструкції аеропортів, відбулось відкриття швидкісного залізничного сполучення, побудова аеродромів, модернізація локальної мережі доріг та залізниць, а також і так звані молодіжні проекти з освіти, культури, спорту, зокрема це організація молодіжних фестивалів, обмін школярами та студентами.

Білатеральний євро регіон «Глаценсіс» було створено 5 грудня 1996 року прикордонними регіонами Польщі та Чехії за ініціативи Асамблеї місцевого самоврядування Волбріч та Регіональної Асоціації з транскордонного співробітництва міст та районів Чехії, Моравії і землі Клодзької. Організаційна структура протягом розвитку видозмінювалась у бік

відкритості для вступу інших міст та районів. Так, створена 26 вересня 2000 року Асоціація польських гмін євро регіону «Глаценсіс» об'єднує 32 члени, з чеської сторони презентовано 84 міст та поселень. Інституційна структура євро регіону «Глаценсіс» включає Раду, аудиторську комісію, національні секретаріати, агенції регіонального розвитку, інформаційні центри, ради асоціацій, а також спільні робочі комісії, регіональний конгреси сторін [5]. Головною метою було визначено координацію економічного, соціального та культурного розвитку регіону на основі принципів: рівності, рівнозначності обох сторін з особливим наголосом на горизонтальне партнерство між сторонами по обидва боки кордону у фізичному, географічному та економічному сенсі із врахуванням відмінностей адміністрування, компетенції сторін та фінансові ресурси по обидва боки кордону.

Трилатеральний польсько-литовський-білоруський євро регіон «Неман» («Немунас-Немен-Неман») було створено 6 червня 1997 року. Із польської сторони – статистично це площа 20 544 км² та 1 190 тисяч населення, із литовської сторони – 9 889 км² та 401 тисяч населення, білоруської сторони 25 200 км² та 1 198,5 тисяч населення. Організаційна структура є класичною і включає в собі: найвищий керівний орган – Раду євро регіону із чотирьох представників, що об'єднує польське воєводство Сувальське, Білостокське та Подляське, адміністрацію маршалка та міську раду у Гродно, а також громадську установу Немунас у Маріямполь, Алітуск та Вільнюський район, а також у 2002 році було приєднано і російську сторону Черняхівськ, Краснознаменск, Озерск, Гусев, Нестеров райони Калінінградського регіону. Президію із координаційними функціями презентовано двома представниками від кожної із сторін; ревізійна комісія; Секретаріат із адміністративними, навіть професійними офісами у прикордоннях (тобто із фахівців проектного менеджменту), а також відповідні чотири робочі групи: економіка, соціальні проблеми; туризм; охорона навколишнього середовища та співробітництво у територіальному планування [8].

Польсько-чеський євро регіон «Прадзіад» («Прадєд») був створений 2 липня 1997 року

за ініціативи представників польських населених пунктів Опольської Сілезії (воєводство Опольє) та чеських міст та населених пунктів районів Брунтал та Єсенін, Умперк [10]. В угоді про створення євро регіону, насамперед, зазначалась необхідність підвищення транспарентності кордону, як головної умови розвитку транскордонного співробітництва. Отже, головними завданнями було визначено: відкриття нових КПП пунктів перетину кордону, розбудова прикордонної та транспортної інфраструктури, охорона природного середовища, підвищення ефективності економічної складової прикордонних територій, розвиток туризму, культури, співпраця у ліквідації катастроф, розвиток гуманітарних, міжлюдських контактів по обидва боки кордону, завдяки активній участі сторін у фінансових транскордонних програмах PHARE CBC у два мільйони євро 2 млн євро, у 2001 році вдалось відкрити пункт перетину кордону Тржебін-Бартултовіце та здійснити розбудову об'їзної дороги у Прудніка. Інші програми були сфокусовані на масові промоції євро регіону у сферах культури, туризму, спорту молоді та обміном досвіду в освіті, менеджменті.

За участю представників прикордонних регіонів Польщі, Данії, Литви, Латвії, Росії та Швеції 22 лютого 1998 року було створено *євро регіон «Балтика»*. Польська сторона (воєводства Поморське та Вармінсько-Мазурське) обіймає 11067 тисяч км² із населенням 1777 тисяч осіб; датська сторона (включно графство Борнхолм) обіймає 598 тисяч км² із населенням 46 тисяч осіб; литовська сторона (з клайпедським, кретінгським, сілуським, скуодським регіонами) обіймає 5750 тисяч км² із населенням 416 тисяч осіб. Згідно статуту, метою створення євро регіону «Балтика» визначено покращення життя громадян, проживаючих в межах євро регіону, покращення їх контактів, зближення локальних ініціатив, подолання історичних стереотипів, паритетне сприяння економічному розвитку, розвиток та модернізація прикордонної інфраструктури, покращення транскордонної співпраці прикордонних спільнот за умов розробки та реалізації спільних проектів Європейського Союзу. У 2005 році в рамках програми «Чайка» (Seagull – Dev – ERB) за фінансової

підтримки програм INTERREG ІІІВ, PHARE и TACIS (3,3 млн євро) було розроблено два документи «Стратегія розвитку євро регіону «Балтика» та «Програма розвитку євро регіону «Балтика». За спільної згоди прикордонних сторін було виокремлено стратегічні напрями транскордонного співробітництва: охорона природного середовища, модернізація водного господарства, розвиток економічного підприємництва, туризму, модернізація прикордонної інфраструктури, вирішення проблем з безпеки [1].

Польсько-чеський євро регіон «Сілезія» було засновано 20 вересня 1998 року, який об'єднує так звану Опавську Сілезію із чеської сторони та Об'єднання населених пунктів басейну Верхньої Одри із польської сторони. У Договорі про співробітництво була визначена мета – як транскордонна співпраця у вирішенні спільних проблем по обидва боки кордону в контексті забезпечення виконання завдань, пов'язаних із рівномірним та рівноцінним розвитком регіону, зі зближенням його населення та інституцій по обидві сторони кордону. З-поміж спільних цілей і завдань визначено наступні: підвищення життєвого рівня населення; залучення інвестицій і розвиток економічних програм, а також діяльності, направленої на ліквідацію безробіття; надання підтримки ідеям єдності Європи; співробітництво об'єднань вчених та спеціалістів, культурних, молодіжних груп; поліпшення стану довкілля; надання взаємодопомоги у випадках стихійного лиха; розвиток скоординованого територіального планування; розбудова інфраструктури для потреб прикордонного та регіонального руху; розбудова комплексної інформаційної системи з метою обміну даними у євро-регіоні. Завдяки фінансуванню із фонду PHARE CBC, було здійснено ряд заходів: з розвитку туризму, інфраструктури, стратегічного розвитку євро-регіону «Сілезія» [12].

Білатеральний польсько-чеський євро регіон «Цешинська Сілезія» був створений 22 квітня 1998 року за ініціативи Регіонального об'єднання з розвитку чесько-польського співробітництва Цешинська «Сілезія» міста Чеськи Тешин з чеської сторони та Товариства з регіонального розвитку та співробітництва «Олза» міста Цешин з польської

сторони. Цікаво, що з-поміж цілей було чітко визначено і підготовку країн до вступу у ЄС, відповідно були сформульовані і певні завдання. Завдяки фінансовій програмі PHARE Credo у 1998–1999 роках були реалізовані наступні програми-проекти: грант «Інфорег 2000» – як активізація роботи прикордонних агенцій, збір, обробка і розповсюдження інформації про «Цешинська Сілезія» (44 тисяч євро); грант «Региотур» – як прокладка системи велосипедних доріжок у євро-регіоні довжиною у 600 кілометрів (271 тисяч євро); грант «Стратегія розвитку туризму» і найбільше грантових програм PHARE CBC з логістики: у 1999 році проект розвитку комунікації с залізницею у Тршинці (2,6 мільйонів євро) та у 2000 році проект реконструкції під'їзної комунікації до прикордонного пункту перепуску Горні-Лішна – Лешна Гурна (2 мільйонів євро) [15, 115–117].

Єврорегіон «Бескіди» було створено прикордонними регіонами Польщі, Чехії та Словаччини у 2000 році, і територіально охоплює 3928 км² та 779 тисяч осіб. Таким чином, єврорегіон об'єднав три країни субрегіонального об'єднання Вишеградської групи. Метою єврорегіону було визначено розвиток трансграничного співробітництва, просторовий розвиток прикордонного регіону в контексті зближення його населення та підвищення комунікації сторін. Основними напрямками співпраці визначено: сприяння економічному розвитку, розвиток територіального планування, розвиток малого і середнього бізнесу, модернізація інфраструктури, розвиток лісового господарства, розвиток туризму, освіти та охорони спільної культурної спадщини, співпраця у запобіганні та ліквідації наслідків стихійних лих, у сфері безпеки [3].

Єврорегіон «Добрава» був створений 25 січня 2001 року за ініціативи прикордонних регіонів Польщі та Чехії. Рамкову угоду підписали у польському Вальбрізі і у подальшому до єврорегіону приєдналися ще і міста. Втім, цей єврорегіон дублював, а по суті, конкуренцію представляв для «Глацієнсіс», отже, формально ліквідований євро-регіон у 2004 році [17].

Єврорегіон «Пуца Біловезька» було створено у 2002 році у Гайновці за участю регіонів Польщі та Білорусії. До складу єврорегіону

входять: Каменецькій, Пруганські і Свічлоскій регіони Білорусі, з польського боку – Гайнувський повіт та гміни. Представники прикордонних регіонів двох сусідніх країн визначили за мету добросусідську трансграничне співпрацю, зокрема із вирішення конкретних питань охорони унікальної Біловезької Пущі. Таким чином, з-поміж головних цілей визначено: захист довкілля та раціонального використання ресурсів; зближення народів по обидва боки кордону, розвиток трансграничного екологічного та культурного туризму; співробітництво у сферах економіки, культури, науки, освіти; збереження природної унікальної спадщини Біловезької Пущі, створення цілісної системи утилізації.

Єврорегіон «Сесуна» було створено 24 квітня 2003 року за участю представників регіонів Польщі (Голдап і Ковале Олеске), Росії (Гусев, Краснознаменск, Нестеров, Ізіорск), Литви (муніципалітети Юрбаркас, Калварія, Казлу Руда, Маріамполе, Пагегіаі, Сакіаі, Вілкавіскіс), Швеції (Ексіо муніципалітет). Населення єврорегіону становить 368.585 тисяч осіб на території 12.006 км². Результатом успішного програмного менеджменту єврорегіону є розроблені та реалізовані спільні проекти за фінансової підтримки ЄС: комплексна розробка велосипедного маршруту в контексті розвитку екологічного та культурного туризму, спорту у 2004 році, фінансова підтримка 291.280 євро; врегулювання водозабезпечення та каналізації згідно європейських стандартів; використання альтернативної енергії. Щорічно на постійній основі відбувається лише міжнародний турнір із рибної ловлі.

Єврорегіон «Луна-Лава» було створено 14 березня 2003 року за участю регіонів Польщі та Росії у форматі міжнародної асоціації представництв органів місцевого самоврядування (Калінінградська область Росії та Вармінсько-Мазурске воєводство Польщі). Метою створення було визначено розвиток добросусідських відносин і підтримка діяльності у розвитку економіки, подоланні безробіття, у захисті навколишнього середовища, співпраця у розвитку інфраструктури, транспорту, комунікацій, туризму, безпеки, освіти та спорту. Втім, по суті, діяльність єврорегіону не є ефективною, єдина щорічна міжнародна акція

із 2005 року – це сплав по річці Ліна та розвиток водного туристичного маршруту [6, 165–166]. Якщо узагальнювати діяльність єврорегіонів за російської участі, вони є номінальними, ефективним є лише єврорегіон «Балтика», а інші є малоефективними чи діють за мінімальної участі російської сторони.

Отже, відзначаючи комплексне питання транскордонного співробітництва Республіки Польща в контексті зовнішньої політики, концептуально вважаємо, що єврорегіони – це так зване подолання кордонів, які стали внутрішніми кордонами Європейського Союзу із 2004 року і в деякій мірі втрачають свою актуальність. Адже транспарентність кордонів підвищилась. Втім, динамічний розвиток єврорегіонів за ініціативи та участі Польщі динамічно розвивається і після приєднання до ЄС, але зрозуміло, це вже інший формат співпраці, інші завдання. Навіть на сьогодні єврорегіони за участю Польщі вже у складі Європейського Союзу залишаються так би мовити мостами із формування позитивних і прагматичних щоденних добросусідських відносини між локальними спільнотами, поділеними кордонами.

Список використаних джерел

1. Еврорегион «Балтика» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: <http://www.ln.mid.ru/buU.nsf/>.
2. Карпатський єврорегіон: 5 років діалогу та співробітництва / відп. ред. М. Бідзіля. — Ужгород: ІВА, 1998. — 12 с.
3. Euroregion Beskidy — Beskydy [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.euroregion-beskydy.cz.

NATALYA BUGLAY

Mykolaiv

THE EUROPEAN REGIONS ARE IN FOREIGN POLICY OF POLAND (1995–2005)

Development of the European regions of Poland, based on the general actions of instituciy of boundary territories of nearby countries, which are united by community of interests in realization of concrete general actions and projects, and even general history, as a result of tragic changes of scopes during XX age. 18 European regions with participation of the Polish side are boundary gmini, cities, public organizations, as located along land and marine scopes Republic of Poland.

Keywords: Poland, European regions, scopes, nearby countries, projects.

НАТАЛЬЯ БУГЛАЙ

г. Николаев

ЕВРОРЕГИОНЫ ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ ПОЛЬШИ (1995–2005 гг.)

Развитие еврорегионов Польши основано на взаимных действиях институций пограничных территорий соседних стран, которых объединяет общность интересов в реализации конкретных действий и проектов, и даже общая история, в результате изменений границ на протяжении XX века. 18 еврорегионов при участии польской стороны – это пограничные гмины, города, общественные организации, расположенные вдоль сухопутных и морских границ Республики Польша.

Ключевые слова: Польша, еврорегионы, границы, соседние страны, проекты.

4. Euroregion Bug // Euroregiony na granicach Polski. — Wrocław: Urząd Statystyczny we Wrocławiu. — 2007. — 178 s.
5. Euroregion Glacensis [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.euroregion-glacensis.ng.pl.
6. Euroregion Łyna Ława // Euroregiony na granicach Polski. — Wrocław: Urząd Statystyczny we Wrocławiu. — 2007. — 178 s.
7. Euroregion Neisse-Nisa-Nysa [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.neisse-nisa-nysa.com.
8. Euroregion Nemunas — Niemen — Nemah [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.niemen.suwalki.com.
9. Euroregion Pomerania [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.pomerania.org.pl.
10. Euroregion Pradėd — Pradziad [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.europraded.cz.
11. Euroregion Pro Europa Viadrina [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.euroregion-viadrina.de.
12. Euroregion Silesia [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.euroregion-silesia.pl.
13. Euroregion Spree-Neisse-Bober [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.euroregion-snb.de.
14. Euroregion Tatry // Practical Guide to Cross-border Cooperation. Third Edition. Association of European Border Regions (AEBR) European Commission. Gronau: Association of European Border Regions (AEBR), 2000. — 217 s.
15. Euroregion Tesinske Sliezsko – Slask Cieszynski // Euroregiony na granicach Polski. — Wrocław: Urząd Statystyczny we Wrocławiu. — 2007. — 178 s.
16. Greta M. Euroregiony polskie w procesie integracji europejskiej oraz w przewyżczeniu peryferyjności i dysproporcji regionalnych / M. Greta. — Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2013. — S. 221–225.
17. Radek R. Wpływ euroregionalnej współpracy Polski z sąsiadami na początku XXI wieku na rozwój obszarów transgranicznych / R. Radek // Stosunki Polski z sąsiadami w pierwszej dekadzie XXI wieku. Wyd. 1. — Katowice: Wydawn. Uniwersytetu Śląskiego, 2011. — S. 330.

Стаття надійшла до редколегії 06.06.2017